

**Karahan, Leylâ; *Türk Dili Üzerine İncelemeler*,
Akçağ Yayınları, Ankara 2011, 446 s.,
ISBN 978-605-5413-07-1**

Feyzi Ersoy*

Türk diline hizmet eden değerli ilim adamlarından bazılarının makaleleri, geçtiğimiz yıllarda bir araya getirilmiş ve bir kitap hâlinde yayımlanmıştır. Reşit Rahmeti Arat, Faruk Kadri Timurtaş, Zeynep Korkmaz, Talat Tekin, Ahmet B. Ercilasun, Ahmet Buran, Mehmet Kara, Musa Duman, Gürer Gülsevin ve Mustafa Öner gibi Türkologlar, makaleleri bir kitapta toplanan isimler arasındadır. Bu isimler arasına son olarak Prof. Dr. Leylâ Karahan da katılmıştır. Karahan'ın makaleleri, Ekrem Arıkoğlu ve Dilek Ergönenç Akbaba tarafından bir araya getirilmiş ve ilim âlemine sunulmuştur.

Prof. Dr. Leylâ Karahan'ın Türkçenin cümle yapısı ve Anadolu ağızları üzerindeki derin bilgisi, Türkiye Türkolojisinin tartışmasız bir gerçeğidir. Onun özellikle *Türkçede Söz Dizimi* ve *Anadolu Ağızlarının Sınıflandırılması* adlı eserleri, Türkolojinin en çok başvurulan kaynakları arasındadır. Karahan'ın yeni çıkan makaleler kitabının da ilerleyen günlerde en az bu iki eser kadar çok okunacağı muhakkaktır.

Türk Dili Üzerine İncelemeler başlığını taşıyan elimizdeki eser, başta da belirttiğimiz gibi hocamızın makalelerinin bir araya getirilmesiyle oluşmuş bir çalışmadır. Kitapta en eskisi 1987, en yenisi 2011 tarihli toplam elli üç yazı bulunmaktadır. Bunlardan beşi tanıtma yazısı olup, diğerleri ise çeşitli konularda kaleme alınmış ilmî makalelerdir. Makalelerin konuları, Türkçenin tarihî dönemleri, Türkiye Türkçesinin problemleri ve Anadolu ağızları üzerinde yoğunlaşmıştır. Karahan, elli üç yazıyı çok duru ve temiz bir Türkçe ile kaleme almış; âdeta Ömer Seyfettin'in, Yahya Kemal'in ve Atsız'ın Türkçeleriyle Türkoloji makalesi nasıl yazılır, bizlere onu göstermiştir. Kitaba sahip olanlar, onu okurken şüphesiz önce bu duru Türkçenin tadını alacaklar; en çetrefilli meseleleri bile anlama hususunda hiç de zorlanmayacaklardır.

Eserdeki makaleler, *Tarih Boyunca Türk Dilinin Yayılma Alanları* adlı çalışma ile başlamıştır. Türk dilinin tarihî gelişim sürecinin gözler önüne serildiği bu yazıdan sonraki makaleler genellikle dil tarihimiz ve Türk dilinin zenginliği gibi konular üzerinde yoğunlaşmıştır. 121. sayfada yer alan *Köktürkçe*

* Yrd. Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, ÇTLE Bölümü.

Metinlerdeki Üçüncü Şahıs Özneli Ardeşık Cümlelerde Özne Bağlantıları ve Belirsiz Özneli Cümleler başlıklı yazı, Prof. Dr. Karahan'ın belki de üzerinde durmayı en çok sevdiği Türk dilinin problematik temalarından biri üzerinedir. Eserin 300. sayfasına kadar devam eden sonraki makaleler de, çoğunlukla benzer nitelikteki problemler üzerinde yazılmış yazılardan oluşmaktadır. Bu bölüm belki de çalışmanın kalbi diye nitelendirilebilecek makalelerden müteşekkildir. Eserin 313-413. sayfaları arasında, hocamızın Anadolu ağızları üzerine yazdığı yazılar yer almıştır. Başta da belirttiğimiz beş tanıtma yazısı ise çalışmanın son bölümündedir. 415-435. sayfalar arasındaki bu kitap tanıtımları, "bir tanıtma yazısı nasıl olmalıdır" sorusunun cevabını net olarak ortaya koyan çalışmalardır.

Eserde yer alan ve dikkatleri çeken makalelerden bazıları üzerinde ayrı ayrı durmak istiyorum. Bunlardan ilki görülen *Geçmiş Zaman Eki -dı/-di'nin Tarz ve Bağlama Fonksiyonuna Dair* başlıklı yazıdır (s. 186-191). Yazar, 1990'ların başında yayımlanan bu makalesinde özetle, görülen geçmiş zaman eki *-DX*'nin *-Xp* zarf-fiil eki fonksiyonunda da kullanılması üzerinde durur. Karahan'ın hem Türkiye Türkçesi ağızlarından hem de tarihî lehçelerden verdiği şu örnekler onu doğrular mahiyettedir:

Çekdi aldun oni. "Çekip aldın onu."

..Kaganın tutdumuz. Yabgusun şadın anda ölürti. Eligçe er tutdumuz.
"Kağanını tuttuk. Yabgusunu şadını orada öldürüp elli kadar er tuttuk."

Kalgı kaş tügdü közi yaş saçar. "Gökyüzü kaşını çatıp gözyaşı saçar."

Kardaşları Yusufı aldı gider. "Kardeşleri Yusuf'u alıp gider."

Yazar, makalenin sonunda *-mAdIn* ekinin etimolojisine katkıda da bulunmuştur. Ona göre *-mAdIn*, *-ma+di*, *-me+di* zarf-fiil ekinin *-n* ile genişlemiş şeklidir. *-mAdIp* eki de aynı şekilde *-p* zarf-fiil eki ile genişlemiştir.

Zarf-Fiil Eklerinde Genişleme Eğilimi ve -sA(r) Ekinin Yapısı (s. 192-199) başlıklı çalışma ise 2008 yılında VI. Uluslararası Türk Dili Kurultayında sunulmuş bir bildiridir. Bildiride ekle ilgili genel bir kabul olan "Ek aslında başlangıçta *-sAr*'dır, *r*'si düşünce *-sA* şeklinde kullanılmıştır." görüşünün aksine fikir beyan edilmiştir. Karahan'a göre ekteki *r*, türeme bir sestir. Çünkü zarflar vurgu isteyen ve genişlemeye müsait kelimelerdir. *R*, *l*, *n* sesleri de pekiştirme işlevli seslerdendir. Bunun örnekleri gerek tarihî ve yaşayan lehçelerde (Çuvaşça da dahil), gerekse Anadolu ağızlarında mevcuttur.

Eserdeki bir başka çalışma da *Yükleme (accusative) ve İlgi (genitive) Hâli Ekleri Üzerine Bazı Düşünceler* (s. 211-217) başlıklı makaledir. Çalışma, bildiri olarak 1996 yılında III. Uluslararası Türk Dili Kurultayında sunulmuştur. Makalede, Türkçede yüklem ve ilgi hâli dışındaki bütün hâllerin sadece ekle yapılışı, bu eklerin diğer hâl ekleri gibi ileriye doğru münasebet kuran ekler

olmayışları ve iki ekin bazı dönemlerde birbiri yerine kullanılışları gibi hususlar üzerinde durulmuş; bu sebeplerle iki ekin hâl kategorisi dışında değerlendirilmesi gerektiği yönünde ezber bozan bir görüşe varılmıştır.

Yazar, *-sa, -se Eki Hakkında* başlıklı yazısında (s. 227-230) ise söz konusu ekin kip eki değil, zarf-fiil eki olduğu üzerinde durmuştur. *-sA'*nın şahıs eki alabilme özelliğinin çeşitli sebeplerle onun zarf-fiil olmasına bir engel teşkil etmediğini belirten yazara göre bütün bunların neticesinde “şartlı birleşik cümle” anlayışının da sorgulanması ve yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Prof. Dr. Karahan’ın *Yapı Bakımından Cümle Sınıflandırmaları Üzerine* (s. 236-244) başlıklı çalışması da yine alışılmışın dışında yeni görüşler ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Yazar, 2000 yılındaki bu makalesinde *Türkçede Söz Dizimi* kitabının o yıllardaki baskısında yer alan bazı bilgilerden farklı görüşler ileri sürmüştür. Yazıda çok sağlam delillerle temel olarak şu görüşlere yer verilmiştir:

1. Cümle ile cümleler topluluğu arasında yapı bakımından bir sınıflandırma olamaz. Çünkü nicelikleri farklıdır.

2. Cümle farklı, cümleler topluluğu farklı şeylerdir. Biri söz diziminin diğeri ise metin dil biliminin konusudur.

2004 tarihli *Belirtisiz Nesnenin Söz Dizimindeki Yeri Üzerine* (s. 254-262) adlı makalede tarihî metinlerden ve günümüz metinlerinden hareketle akuzatif eksiz nesnenin cümle içindeki konumu incelenmiştir. Bilindiği gibi belirtisiz nesnenin (akuzatif eksiz nesnenin) söz dizimindeki yeri genellikle yüklem hemen önüdür. Karahan’a göre yüklemden uzaklaşan akuzatif eksiz nesnelere genellikle sıfat tamlaması yapısındadır. Seyrek olarak isim tamlaması ve tekrar grubu kuruluşunda akuzatif eksiz nesnelere de mevcuttur.

“Sonra, Önce” Kelimelerinin Edat Kategorisi İçindeki Durumu (s. 271-282) başlıklı çalışma ise 2007 tarihlidir. Çalışmada *-dAn önce/sonra* yapısının araştırmacılarca genellikle edat bahsinde işlendiği, ancak bunların zaman, yer, sıra anlamlarını korudukları, isimlerle aralarına pekiştirici veya derece bildiren bir unsur alabildikleri, ortak bir isim etrafında art arda kullanılabildikleri örneklerde zarf oldukları hususu üzerinde durulmuştur. Yazar bu görüşünü isim ile edat arasında başka unsurların girmediği fakat *önce* ve *sonra* kelimelerinde durumun farklı olduğu gibi birtakım sağlam delillerle de desteklemiştir.

Karahan’ın *Küçük Türkistan: Anadolu* (s. 313-319) başlıklı yazısı, Anadolu ağızlarıyla ilgili önemli bir çalışmadır. Makalede, Anadolu ağızlarında Oğuzcada bulunmayan bazı fonetik özelliklerin Kırgız, Kazak, Karaçay, Özbek, Uygur ve Karluk lehçeleriyle nasıl benzerlikler taşıdığı gözler önüne serilmiştir. Yazarın kitapta yer alan Anadolu ağızlarıyla ilgili diğer yazıları ise, ağız araştırmalarıyla ilgili teknik bazı bilgiler, yapılması gereken çalışmalar ve özel

bazı ses denklikleri üzerine yoğunlaşmıştır.

Prof. Dr. Leylâ Karahan'ın makaleleri şüphesiz, konu seçimi, dilin mükemmel işlenişi, örneklerin yerli yerinde kullanılışı, problemlerin tespiti ve çözüm yolları ile problematik düşünce noktalarından bakıldığında en üst düzeyde yazılardır. Karahan, en zor konuları bile sade, anlaşılır ve duru bir Türkçe ile kolayca anlaşılır kılmıştır. Onun yazılarını tek okuyuşta anlaşılır yapan, kendisinin Türkçesindeki bu vuzuhtur. Böyle bir kalemde ve bakış açısından önümüzdeki yıllarda Türkiye Türkçesinin yeni bir gramerini beklemek Türkolojinin hakkıdır.

Bu vesile ile öncelikle geçtiğimiz yirmi dört yıl içerisinde bize bu değerli yazıları kazandıran hocamız Prof. Dr. Leylâ Karahan'a, sonra da yazıların böyle bir kitapta toplanarak okuyucuyla buluşmasını sağlayan Prof. Dr. Ekrem Arıkoğlu ve Yrd. Doç Dr. Dilek Ergöneç Akbaba'ya teşekkürlerimizi sunuyoruz.